

САМУР

№ 6 (360) 2023-йисан 1-август

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samuronline.com

ШЕГЪЕРРИН ЙИКЪАР

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиеван серенжемдалди 44 йикъан Ватандин дяведин вахтунда

азад авунвай чилерал шегъеррин йикъар тайинарнава. Санлай чи аскерри 300-елай гзаф яшайишдин маканар азад авуна. Шуша шегъер азад авурдалай кьулухъ Эрменистан капитуляциядин актуниз кьул чугваз мажбур хъана.

Президентдин серенжемдив къадайвал, республикадин агъалийри 26-августдиз Лачын шегъердин, 4-октябрдиз Жабраил шегъердин, 17-октябрдиз Фуьзули шегъердин, 20-октябрдиз Зенгилян шегъердин, 25-октябрдиз Къубадлы шегъердин, 8-ноябрдиз Шуша шегъердин, 20-ноябрдиз Агъдам шегъердин, 25-ноябрдиз Келбежер шегъердин йикъар къейд ийида.

ЕВРОПАДИЗ ГАЗ ГУДА

Европадин Италия, Греция, Болгария хътин уьлквейри 2020-йисан декабрдилай гатунна Азербайжандивай газ къачузва. Ихътин уьлк-

вейрин къадар къвердавай пара жезва. Алай йисан 2-июндиз Венгриядин талукъ компаниди чи уьлкведивай газ къачун патал Азербайжандин Гьукуматдин НафтЛадин Компания тир SOCAR-дихъ галаз икърар кутунна. Икърардив къадайвал, Азербайжанди йисан эхирдалди Венгриядиз 100 млн. кубометр газ гуда. Виликай къвезмай йисалай къил кутуна Венгрияди чи республикадивай гъар йисуз 1-2 млрд. кубометр газ къачуда.

Алай йисан январдилай ЕС-дин Италия, Греция, Болгария хътин уьлквейри Азербайжандивай къачузвай газ 10,9 процентдин артухарнава. Санлай 2023-йисуз къецепатан уьлквейри Азербайжандивай 24,5 млрд. кубометр къван газ къачуда. Адан 12 млрд. кубометр Европа паталди я.

ООН-ДИН ЭВЕР ГУН

ООН-дин къилин секретарь Антониу Гутерриша 30-июль Виридуьньядин инсандин алишверишдин аксина женг чугунин йикъахъ галаз алакьалу яз дуьньядин ичтимаатдиз эвер ганва. Ада лагъайвал, гзаф четинвилер винел акъатнавай гилан девирда инсандин алишвериш виликан йисарив гекъигайла пара хъанва.

Жаза гузвачирвилай инсанар маса гузвай алверчийрин къадар къвердавай пара жезва. Гъавилай вири уьлквейри инсандин алишверишдин аксина къетидаказ женг чугуна кланзава. Ша чна ихътин гьалар ва истисмарчийр авачир са дуьнья тукьлуьрин.

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

КцIар райондин Ясаб хуьр

КИМ АВАЧИР ХУЬР

Ким авачир хуьр тавун авачир квалит ухшар я, – лугъуда бубайри. Ким хуьруьн абур, адан ярашух я. Ким авай хуьре гъвечИ-чIехид, хатур-гъурмет, хийир-берекатни жеда. Ким авай чкада агъсакъал ава, агъсакъал аватIа, эл ава.

Лезги хуьрерин къетленвилерикай садкай гаф кватайла, сифтени-сифте фикирдиз ким къведа. Къуьзуксар жерг яна ацукъдай чка. Иниз маса гафуналди, инсанар меслятдал къведай чкани лугъуз жеда. Са береда хуьруьнвийри жемятдик къалабулукъ кутазвай вири месэляяр кимел гъялдай. Гъи магъледа, гъи хизанда къал аватIа, гъихътин гъуьжетунар арадал атанватIа, ни гъахъсузвилехъ, мидявилехъ ялзаватIа кимел алай агъсакъалриз аян жедай. Абуру инал адалатлу дуван тукьлуьрдай: гъахълуни гъахъсузди чара ийидай, къал къаткурдай. Кимел вич негъ авур инсандивай къил хкажна хуьре къекъевез жедачир. Садбур жемятдин туьнбуьгъдик акат тавун патал хуьрйай акъатна фидай.

Дегъ чIавара къаларин, дявейрин вилик пад къун патал кимел акъудай са къарар бес жедай. Им акI лагъай чIал тир хъи, кимел вирибуру гъурметзавай акъуллу, савадлу, гегъенш дуьньякъатунар авай ксар алай, абурун са гаф къвед ийидачир.

Гъар кимихъ вичин къилин агъсакъал жедай. АтIай гаф лагъана, эхиримжи гъукум гъада гудай. А кас

Редактордин гаф

вири элдин гъурмет къазанмишнавай, хъсанвилерихъни ислягъвилехъ ялдай, къени амалрин къуьзекрин арадай жемятди вичи хкъадай. Гъа касдини кимел кIватI хъанвай вирибурун гафарихъ сабурдивди яб акална, эхирда вичин атIай гаф лугъудай. Кимел акъудай къарар чIурдай ихтияр садахъни авачир. Хуьруьн къилевайбуру – алатай девирда кавхади, гуьгъуьнлай колхоздин седриди ва я совхоздин директорди хуьруьн майишатдихъ, эцигунрихъ, абадвилерихъ, чилер паюнихъ галаз алакьалу месэляяр гъялдайла кимел атана агъсакъалрал меслят гъидай. Анжах девир дегиш хъунивай и хъсан адет арадай акъатиз эгечIна. Хуьре ким авайди, агъсакъалрал меслят гъун герек тирди садбуру михъиз рикIелай алудна. Гъа идалди гзаф хуьрерин хийир-берекатни квахъна.

Гила лезги хуьрера халисан кимерал къериз-цIаруз дуьшуьш жеда вун. Гъар къуьзуьдаз агъсакъал лугъуз тежедайвал, гъар къуьзекар кIватI хъанвай чкадизни ким лугъуз жедач. Виликан гъукум гумачир ихътин кимерал гила рахунар къиле физватIани, ихтилатрихъ куьгъне девирдин камаллувал амач. Вучиз икI хъанва? Са береда сивихъ эрек галукъай инсан регъуьла агъсакъалрив агатдачир, гъиле пIапIрус къуна къуьзуьбурун патав акъвазун гъурметсузвал яз гъисабдай. Гила...

садбур кимел къумар къугъвазва, садбуру хъвана къал акъудзава. Гагъ-гагъ аялри лабар вегъида кимел.

Зи рикIел хъсандиз алама, виликан вахтара кимел итимар алаз акурла, чна камар йигинардай, ихтилатдиз ара гудай, агъсакъалриз салам тагана алатдачир. Ким – михъи, пак чка яз гъисабдай чна. Адан тIвар-цIиз хъиз, анал алайбурузни рикIяй гъурметдай инсанри.

Са береда ким авачир хуьр дуьшуьш жедачир чал. Гила ким авай хуьрер тупIаралди гъисабиз жеда. Са береда хийирлу кIвалахар арадал гъун, булахар, латар чIугун, рекъер гуьнгъуьна хутун, багъ кутун, кесибириз куьмек гун хътин кар алай месэляяр кърагъардай кимел. Мелерин хийир-дуьани кимел гудай. Жемятди кIвал эцигзавайбуруз, мехъерарзавайбуруз, багъ кутазвайбуруз гуьгъуьллудаказ куьмек гудай. Гила и хъсан адетарни арадай акъатзава. Гила лезги хуьрера чIуру адетрик къил кутазва. Садбуру къванцин къакъан паруяр, чIехи дараматар эцигиз, анжах вичин хизан паталди уьмуьр гъалзава. Хуьруьн дердиярни къайгъуяр михъиз рикIелай алудзава.

Са береда чи хуьрера муькъвер расдай, рекъер гуьнгъуьна хутадай, куьмексуз къуьзуьбурун кIвалериз векъ, кIарас ялдай инсанар гзаф тир. Гила хуьрера кимерни тIимил жезва, ихътин инсанарни. Гъайиф...

ШАИРДИЗ МУГЪМАНВИЛЕ

Лезги халкъдин шаир Сажидин Саидгасановахъ тек вичин хайи район тир Къасумхуьрел ваь, гъакни Дагъустанда, Россияда, Азербайжанда, идалай гъейри къецепатан уьлквейрани гзаф ярар-дустар ава, абурухъ галаз алакъяр хуьзва. Интернетда датлана вичин цийи шиирар чапзавай, дуьньядикай веревирдер инсан-рив агакъярзавай и камалгълидин кваллиз ам акваз кланз фад-фад мугъманар илифда.

90 яшда вич Дагъустандин халкъдин шаир гъурметдин тварциз лайихлу хъйи къелемгълидин юбилей районда гурлудаказ кыле фенай.

А мярекатда иштиракиз тахъай са къадар ватангълийри гилалдини Сажидин муаллим-диз халкъдин шаирдин твар мубаракзава.

И йикъара Россиядин Ханты-

мантыйск автономиядин округдин жуьреба-жуьре шегьерра кваллахзавай чи лезгийрин кватгалрин векилар тир Абдуллаев Руслан, Тагиров Разир, Бейбалаев Муса ва Абдурзакъов Жалалудин Къасумхуьрел атана агъсакъалдин кваллиз илифна. Абурухъ галаз санал райондин телевиденидин журналист Мизамудин ва оператор Мегъамедни атанай. Мугъманрал рикI алай шаирди абур вичин квалле

хушдиз къабулна.

Вичин «кабинет» – квалле гьикI кваллахзаватIа къалурай ада багъа компьютерни рангадин принтер Имам Яралиеван «Умуд» тIвар алай фундуни пишкеш яз ганвайди я лагъана.

Гуьруьш видеодиз къачуна, Къасумхуьруьн телевиденидай са шумудра гана.

Эхирдай шаирди мугъманриз вичин ктабар багъишна.

«САМУР»

МУС ГЪАВУРДА АКЪАДА?

Играми редакция! Куьне 30 йисуз датлана халкъ паталди гзафни-гзаф зегъметар чIугуна чи Къулан вацIун тIвар алай «Самур» газет акъудна. Гила 31 лагъай йис я газет акъатиз. Лезги чIал хуьн патал женг чIугвазвай, халкъдиз руьгъ хуьз куьмек гузвай, гъар са лезгидик дамах кутазвай газет. Чаз чизвайвал, 1997-йисалай газет акъудун чи тIвар-ван авай къве журналистдин – Седакъет Керимовадин ва Муьзеффер Меликмамедован хиве гъатна. Чи къелемгълийри арадиз хкай газет метлублувилел гъалтайла гзаф зурбади хъана, ада халкъдин уьмуьрда чIехи роль къугъвана.

Гъайиф хьи, бязибуруз эхиримжи 25 йисуз къилин редактор Седакъет Керимовади санхъайни куьмек авачиз вичин пулуналди газет гьикI акъуднатIа, редакциядал гъихътин четинвилер дуьшуьш хъанатIа, коллективди гъихътин азиятар чIугунатIа чизвач. Редакторди «Самурдин» 2022-йисан 20-декабрдин нумрадиз акъуднавай вичин «Датлана женгина» макъалада кхъенвай гафари заз хъиз, маса кIелдайбурузни таъсир тавуна жеч: «И газетди зав гзаф дердер чIугваз туна. РикI тарна ада зи. Газет вуч ятIа, ам кIелун вучиз герек ятIа чизвачирбур, ам кваз такъазвайбур акваз шерзум хъайи вахтунда вучиз садбурухъ лезги руьгъ кумач лугъуз суал гана за жува жуваз».

РикI тардай кар ам я хьи, садбуру уьмуьрдин ихътин залан уламра

газет вучиз акъудзавайди я, ам низ герек я лугъузва. Заз ихътинбуруз атIай жаваб гуз кIанзава: Газет чи журналистри жуван халкъдал рикI алайвилай, пешедал къару тирвилай, хайи чIал хуьн патал, халкъдин руьгъ хкажун патал акъудзавайди я. Шумуд йисар я абур чи тарихар цIийи кылелай чириз, адакай хабар авачирбур уяхриз, чи лезгивал гуьнгуьна хуьтаз, хайи халкъ лайихлу чкадал хкиз алахъзава.

Ихътин газетдиз куьмек тагун дуьз яни? Куьмек гузвач чпихъ мумкинвилер авай лезгийри газетдиз. Къилин редакторди – са инсанди гьикъван текдиз пар ялда? Икъван гагъди вичин пулуналди газет акъудзавай адахъни мумкинвилер амач. «Самур» етим аял хъиз юкъвал аламукъ тавурай лугъуз ам онлайн газетдиз элкъуьрнава редакторди. Газет и рекъив хуьз кIанзава коллективдиз. Чибуру гила хъайитIани газетдиз куьмек гудач жал? Онлайн газет акъудун регъят кар туш эхир. Адазни куьмекар гана кIанзавайди я. Са касди хъайитIани редакциядиз фена жузавани, куьне вучзава, газет гьикI акъудзава? Чун газет халкъдиз ядни фу хъиз герек тирдан гъавурда жуванбур мус акъада?

Тагъир АГЪАРЕГЪИМОВ,
Баку шегьер

ЧIАЛАКАЙ ГЗАФ КХЪИХЪ

Датлана лацу к а г ъ а з д а л рангуз акъатзавай, акунрилай лезги халичайрин ухшар авай, гзаф метлеблу, чи рикI алай «Самур» гила онлайн газет хъиз акъатзава. За гъар вацра ам компьютердай кIелзава. «Самур» гъа «Самур» я. Мадни виликан хъиз марагълуз акъатзава. И рекъив газет хуьзвай коллективди гзаф зегъмет чIугвазвайди гъасятда чир жезва. «Самурди» датлана халкъдин тарихдикай, лезгийр авай гъаларикай, чи чIалакай, чна гъялна кIанзавай месэлайрикай гегъеншдиз кхъизва.

Газетди 30 йисуз фейи рекъиз чи тIвар-ван авай алмри хъсандиз къимет ганва. Чи машгъур алм, тарихдин илимрин доктор Амри Шихсаидова хъсандиз лагъанай: «Газетди лезгийрин тарихдикай винел акъуднавай материалар фикирда къуртIа, «Самур» халкъдин институтдиз ухшар я». Са гафни авачиз, гъа са вахтунда лезги фольклордин ва эдебиятдин икъван гагъди халкъдиз тийижир чинарни винел акъудзавай «Самурди» чак дамах кутазва.

Заз чIалакай лугъуз кIанзава. Алатай йисара чIалан женгчидиз элкъвей «Самурдикай» чи чIалан алм, академик Агъмедулагъ Гуьлмегъамедова лагъанай: «Самур» газетди саки хайи чIалан патахъай вири къайгъуяр вичин хивез къачунва. Ада датлана лезги чIал авай гъал ах-

ПЛЕННИК ГЛЯДЕЛ ВЛАДЫКОЙ

«...Я видел Шамиля в лицо, говорил с ним, пожимал его руку. Он был тогда пленник, но и пленник глядел владыкой, горделивым и грозным повелителем гор. Что-то царственное и первосвященническое было в маститой фигуре имама, когда он приближался своим твердым и неспешным шагом, высокий, статный, несмотря на свои годы, в белой, как снег чалме, с белой, как снег бородой, оттененной длинной черной одеждой, с проникающим взглядом сурово смотрящих глаз на строгом бледном лице, полном ума и непоколебимой воли...

Врожденная грация дагестанского рыцаря, джигита и гордые приемы вождя, привыкшего повелевать, сказывались в исполненных достоинства движениях, жестах и речах

имама... Дело, сделанное Шамилем, поистине сказочное, и самая личность его – тоже сказочная в своем роде. Только железная воля особенный гений народного вождя могли хотя временно сплотить в одно целое бесконечную от века укоренившуюся рознь неисчислимых племен кавказских горцев...»

Е.Марков. «Очерки Кавказа»

тармишзава, ам вилик тухуз алахъзава. Гъавилай газетдин вичин чIал, вири лезгийр гъавурда гъатдай михъи лезги чIал арадиз атанва. «Самурди» эдебият чIал кIвачел акъалдарунин, ам девлетлу ва хци авунин карда лайихлу роль къугъвазва».

Гьикъван хъсандиз лагъанва чи алмиди. «Самур» гъакъикъатдани гъа ихътинди я. Гъа инал заз жувак къалабулух кутазвай са месэладикай лугъуз кIанзава. Виликан вахтара «Самурди» чIалакай генаи гзаф кхъидай. Газетдихъ «Диде гъарай, чIал гъарай», «Дидед чIал гъи гъалда ава?», «Дидед чIал ватан я» хътин чинар, «ЧIал такIандаз ватанни кIандач», «Хайи чIал агъузарун усалвал я», «Чи чIал, чи тIал», «Лезги чIалакай ихтилатар», «ЧидачтIа – чира!», «ЧIалан михъивал хуьн», «АкI лугъумир, икI лагъ» хътин гьикъван хъсан рубрикаяр ава. Ингъе вучиз ятIани «Самур» онлайн газетдиз элкъвейдалай къулухъ газетди чIалакай тIимил кхъизва. Алай вахтунда и месэладиз къетIен фикир гана кIанзава. «Самурдин» «ЧидачтIа – чира!», «АкI лугъумир, икI лагъ» ва маса рубрикайрик кваз гузвай материалри чаз гьикъван хъсандиз хайи чIал чирзавай. Гуьурметлу редакция, чна квейвай чIалаз талуьк рубрикаяр фад-фад кардик кутун тIалабзава.

Агъмед БАБАЕВ,
Сумгаит шегьер

ŞİRVANŞAHIN ƏNAMINI ALAN ALİM

XII əsrin bəzi ərəb müəllifləri onu "Dərbəndin baş alimi" adlandırmışdı. 1040-1110-cu illərdə yaşamış məşhur ləzgi tarixçisi Mammus ibn əl-Həsən əd-Dərbəndi əl-Ləzgiyə ilk dəfə haşimilər sarayında belə ad verilmişdi. Dərbənd hakiminin xahişi ilə o, burada tarixi ədəbiyyatdan ibarət kitabxana yaratmış, "Tarix Bab al-avbab va Şirvan" ("Dərbənd və Şirvan tarixi") adlı məşhur əsəri gələtə almışdı. Bundan sonra tarixə dair daha bir neçə qiymətli kitab yazan Mammus əl-Ləzgi XI əsrin 60-ci illərində baş vermiş Gazıqumux hadisələrində yaxından iştirak etmiş, islamın təbliğindəki xidmətlərinə görə Şirvanşahın ənamına layiq görülmüşdür. Bütün bunlara baxmayaraq, alimin bəzi kitabları Xilafət tərəfindən qadağan edilmiş və itmişdir. Yalnız son vaxtlar məşhur şərqşünas, tarix elmləri doktoru A. K. Ələkbərov onlardan birini - "Tarix Bab al-avbab va Şirvan" kitabını üzə çıxarmışdır.

Dövrünün məşhur alimi və nüfuzlu şəxsi kimi tanınan Mammus əl-Ləzgi ömrünün çox hissəsini Xilafətin ayrı-ayrı şəhərlərində təhsil almağa və səfərlərə həsr etmişdir. Onun Şərqə ilk səfərinin ünvanı Bağdad idi.

ŞƏRQƏ İLK SƏFƏR

Hələ 10 yaşına çatmayan uşağın istedadını görən atası Mammusu təhsil almaq üçün Bağdadı aparır. Onun atası bütün Şərqdə tanınan məşhur alim, bir çox tarixi əsərlərin müəllifi Əbu l-Valid əl-Həsən ibn Muhammad əd-Dərbəndi əl-Bəlxi əs-Sufi idi. Bağdad alimlərinin təklifi ilə Nizamiyyədə müəllimliyə başlayan Əbu l-Valid burada bir çox görkəmli alimlər yetirmişdi. Onların arasında çoxcildli "Bağdad tarixi" kitabının müəllifi əl-Xatib əl-Bağdadi də var idi.

Sonrakı illərdə atası Mammus əl-Ləzginin məhz onun yanında oxumağa qoyur. (Bax: Alikberov. A.K. İslam na territorii бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Вып. I. М., 1998).

Yeniyyətənin istedadını görən alim bəzi kitablarının üzünü köçürməyi ona etibar edir. Bu işlə məşğul olarkən Mammus əl-Ləzgi Xilafətin Səmərqənd və Buxara vilayətləri ilə bağlı tarixinin tam araşdırılmadığını görür və bu sahədə aydınlıq yaratmaq istəyi ilə Orta Asiyaya səfər edir. Səmərqənddə və Buxarada olduğu bir neçə ildə yerli alimlərin hörmətini qazanan gənc əldə etdiyi qiymətli materiallarla Bağdadı qayıdır.

Çox keçməmiş atasının dünyasını dəyişməsi onu bir qədər ruhdan salır və Xilafətin mərkəzində elmi fəaliyyətini davam etdirməkdən əl çəkir. Vətənə qayıdarkən müəllimi əl-Xatib əl-Bağdadi ondan Qafqazın islam tarixini qələmə almağı xahiş edir. Bu xahişə rəğmən o, xeyli axtarışlar aparır və hətta Dərbəndin haşimilər sarayından kömək istəyir. Bu-

rada onu hörmətlə qarşılayırlar və sarayın baş tarixçisi vəzifəsini tutmağı təklif edirlər. Bu, gənc alimin ürəyincə olur.

BAŞ TARİXÇİ

Mammus əl-Ləzginin saray tarixçiliyinə razılıq verməsi təsadüfi deyildi. Elmə, dinə və mədəniyyətə qayğı göstərən haşimilər sülaləsi Dərbəndin islam mərkəzlərindən birinə çevrilməsində böyük rol oynamışdı. (Bax: Путешествие Абу Халида ал-Гарнати в Восточную и Центральную Европу. Публикация О.Г.Большакова и А. Л. Монгайта. М., 1971. С. 26). Burada alimlərə qayğı ilə yanaşırdı. "Tarix Bab al-avbab va Şirvan" əsərini yazandan sonra "Dərbəndin baş alimi" adlandırılan Mammus əl-Ləzgi artıq qonşu vilayətlərdə də böyük nüfuz sahibi olmuşdu.

Şirvanşah onu bir neçə dəfə sarayına

dəvət etmiş, islamın təbliğinə görə ənam vermişdi. Sonuncu dəfə Şirvanşah ondan 1064-cü ilin hadisələri ilə bağlı lakların yaşadığı Qumuxda islamın yayılmasına kömək göstərməyi xahiş edir. Həmin il "Qumux kafirləri" al-Bab kəndinə hücum edib "çoxlu müsəlman" qırılmışdır. (Bax: Минорский В. Ф. История Ширвана и Дербенда. М., 1963. С. 74). Bu qırğın hər iki tərəfdən çoxlu insan tələfatına səbəb olmuşdu. İslam dinini qəbul etmək istəməyən Qumux əhalisi mövbəti dəfə müsəlmanlara hücum etmək istəyəndə Mammus əl-Ləzgi Şirvanşahın məktubu ilə buraya gəlir. Yerli alimlərlə dil tapandan sonra qumuxlulara məktubu oxuyur. Burada yazılmışdı: "Siz təhlükəsizlik tərəfdarı olduğunuzu, etiqada sadıq qalmaq istədiyinizi bildirirsiniz. Kim Allahdan kömək diləyirsə, Tanrı onu birbaşa arzusuna çatdırır... Tələsin, Allah sizi birbaşa arzunuzla çatdırar... bizim təqdirimizi almağa tələsin... Onu bilin ki, islamı qəbul etsəniz, xilas olarsınız, bu dinə etiqad etsəniz, təhlükəsiz şəraitdə yaşayarsınız". (Bax: Minorsky V. et Cahen Cl. Le Recueil transcaucasien de Macud b. Namdar.- Journal Asiatique. 1949, t. 237. С. 140 - 142). XII əsrin kürd tarixçisi Məsud ibn Namdarın yazdığına görə Qumux əhalisinin islamı qəbul etməsində Ləzqistanın ayrı-ayrı yerlərindən olan alimlər böyük rol oynamışdı. (Bax: Yenə orada).

Bu hadisələrdən sonra Qumuxda islam dini geniş yayılır və möhkəmlənir. Hətta qumuxlular özləri islamın qatı təbliğatçalarına çevrilirlər. Buna görə də bəzi tarixçilərin yazdıqlarına görə onlar "qazi", "dinin əsgəri" titulluna layiq görülmüş və Qumux "Qazıqumux" adlanmışdır. (Bax: А. Р. Шихсаидов. Очерки истории, источниковедения, археологии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008. с. 114).

Mammus əl-Ləzgi özünün "Tarix Bab al-avbab va Şirvan" kitabında bu hadisələri ətraflı qələmə alıb. Həmin qiymətli kitabda Ləzqistanın, Dərbəndin və Şirvanın tarixi ilə bağlı bir sıra hadisələr dolğun əksini tapıb.

MARAQ DOĞURAN KİTAB

Mammus əl-Ləzginin "Tarix Bab al-avbab va Şirvan" əsəri bir neçə cəhətdən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O, ləzgi tarixində ilk dəfə olaraq ərəb müəlliflərinin əsərlərinə istinad edir. Onun Əbu l-Həsən Əli ibn əl-Hüseyn ibn Əli əl-Məsudin, Əbul-İ-Abbas Əhməd ibn Yəhya ibn Cabir əl-Bəlazurinin, Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Cərir ət-Təbəri, Əbu İshaq İbrahim ibn Məhəmməd əl-Fərnə əl-İstəxrinin əsərlərinə əsaslanaraq yazdıqları böyük maraq doğurur. Bundan əlavə, Mammus əl-Ləzgi çoxu bizə gəlib çatmayan ilk məxəzlərdən istifadə edib. O, hansı məxəzdən istifadə etdiyini dəqiq göstərir, eyni zamanda öz səyahətləri zamanı topladığı məlumatlardan bəhrələnir.

Alimin kitabında Dərbənd və Şirvanla yanaşı Lezganın (Ləzqistanın) da VI-XI əsrlər tarixi öz əksini tapıb. O, Lezganın böyük əraziyə və çoxsaylı əhaliyə malik olduğunu, Şirvanla ümumi sərhəd təşkil etdiyini göstərir. Mammus əl-Ləzgi ilk dəfə olaraq, XI əsrdə Lezganın (Ləzqistanın) ərazisində Qərbi Lezgan və Şərqə Lezgan kimi iki dövlətin yarandığını bildirir. Onun bu məlumatını sonralar 1179-1229-cü illərdə yaşamış məşhur ərəb coğrafiyaçısı və səyyahı Yaqut ibn Abdullah ər-Rumi əl-Həməvi özünün "Mucəm əl-buldan" ("Ölkələrin əlifba sırası ilə siyahısı") adlı coğrafi lüğətində də təsdiq etmişdir. Daha sonra ərəb tarixçisi Əbul-İ- Fid (1273-1331) Lezgan haqqında ətraflı məlumat vermişdir. (Bax: Geographica d ' Aboulfedd. Text arabe... par M. Reinaud et de Slane. Paris, 1840. С. 201).

Mammus əl-Ləzginin "Tarix Bab al-avbab va Şirvan" kitabında Dərbəndin və Şirvanın o dövrdəki ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatı ilə bağlı digər tarixçilərin əsərlərində rast gəlinməyən bir sıra məlumatlar da vardır. Həmin məlumatlar orta əsrlərin bəzi hadisələrini düzgün qiymətləndirməyə imkan verir.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV

КВЕЗ ЧИДАНИ?

ДЕРБЕНТ ГЫКИ ХВЕНАЙ?

1222-йисуз Чингиз хандин сердерар тир Жебедивай ва Субутаявай Дербент муьгьугьгариз хьаначир. Гьавилай абуру залан кьванер гадардай цпапанрив шегьердин цлар чуклурун кьегI авуна. Ингье цлар акьван мягькем тир хьи, абуру саклани чуклуриз хьанач. Дербент хуьзвайбурун куьмекдиз алава лезги клеретлар атайла монголрин сердерар чеб есирда гьатуникай игьтиягвал хвена кефер пагаз, Урусат галайнихь фена. Машгьур кьхьираг Яна вичин «Чингиз хан» романда кьхьизвайвал, монголар сифте яз Кьафкьзада, аланрин ва лезгийрин сад хьанвай кьушунрихь галаз женгина магьлуб хьанай.

Эхирни 17 йис алатайдалай кьулухь, 1239-йисуз монголрилай Дербент муьгьугьгариз алакьнай. Абуру шегьердик лугьуз тежедай кьван зарар хькьурнай, клеледин са бязи цлар чукьурнай, кьадим дараматар барбатйнай, вишералди инсанар тарагьаждай куднай.

Чингиз хандин империя чклайдалай кьулухь, XIV виш йисан кьвед лагьай паюна, 1394-1395-йисара иниз гзаф залум чапунчи Тимурленг атана. Ам кьведалди адан хва Мираншагьа Самур вацун пагав Тохтамышан чьехи кьушун кукьварна. Агьа Волга галай патай Дагьустандиз басрух гайи Тимура Тарки ва Левашадин патарив гвай чилер кьуна, Акуша хуьруьн пагав лакрин, аваррин ва даргийрин кьушунар кукьварна, инсанрин мейитрикай клунтлар туькьурна. И вакьиадилай гугьгьуниз Зирехгерендин ва Кьайтагьдин агьалияр чьехи харжар гана монголрин пачагьдиз муьгьугь хьана.

Гьеле Тимурал кьведалди, 1253-йисуз Франциядин король IX Людовика монголрин Мангьу хандин кьилив ракьурай Вилгьелм Рубрука малумат гайивал, лезгийри чапунчийрин акьина кьегьалвилелди женг чьугьзавай. Гьавилай монголри абурун цудралди хуьрер чукьурна чиливди сад авунай. Гугьгьунлай Тимурленгани лезгийрал вегьена ва абуруз генани гзаф дуван кьуна. Вишералди дишегьлиярни аялар цьуз вегьена кана. Ингье адавай лезгийр кьилий-кьилди муьгьугьгариз хьанач. Гьавилай 1404-йисуз архиепископ Иоани де Галонифонтибуса вичин «Дуьнья кьатунин ктабда» кьхьенай: «Тимурленгаз лезгийрин дагьлар рам ийиз клан хьана ва ада 100 агьзурдин кьушун кьватина. Амма лезгийри монголар акь кукьварна хьи, Тимурленга вичин кьушун кьулухь чьугуна, дяведилай гьил кьачун патал эмир гана.»

Лезги вилайетрилай гьил кьачур Тимурленгаз Дербент кьаз клан хьана. А чьавуз Дербентдин эмир I Ибрагьима вичин агьалияр душмандикай хуьн патал фендигарвал кардик кутуна. Ада Тимураз гзаф багьа савкьватар гьана: 9 тай кьизил, 9 тай гимиш, 9 тай пекдин парчаяр ва маса затлар, гьакьни 8 лукь. Тимура жузуна: «Шейэр вири кьуьд-кьуьд я, бес лукь вучиз 8 гьанва? I Ибрагьима жаваб гана: «Кьуьд лагьай лукь зун жув я.» И гафари вич вири дуьньядин гьаким яз гьисабзавай Тимураз гзаф эсерна. Вучиз лагьай-та ада гьамиша лугьудай: «Цава са Аллагь ава, гьавилай чилелни са пачагь хьунухь герек я.» Ибрагьиман гафарилай кьулухь Тимурленга Дербентдик ктаднач, акьси яз ам Дербентдин ва Ширвандин гьакимвиле тайинарна, адакай вичиз даях хьиз менфят кьачуна.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

LAKZ - XÜSUSİ ÇARLIQ

Hörmətli redaksiya! Son vaxtlar ləzgilərin orta əsrlər tarixi ilə bağlı oxuduğum bir neçə məqalə məni məyus etdi. Həmin yazılarda bəzi üzdanıraq tarixçilər erkən feodal dövləti olan Lakzla (Ləzgiistanla), süqut etdikdən sonra onun

ərazisində yaranmış siyasi qurumlarla bağlı faktları təhrif edirlər. Həqiqəti öyrənməkdən ötrü sizə müraciət etdim.

**Məhəmməd ƏHMƏDOV,
Dağıstan Respublikasının
Dərbənd şəhəri**

Qafqaz Albaniyası süqut etdikdən sonra xəzərlərin güclü hücumlarına məruz qalan ləzgilərin bir hissəsi Dərbənd əmirliyi ilə birləşdi. Xalqın əsas hissəsi isə güclü lezg tayfasının rəhbərliyi ilə Lakz çarlığını yaratdı. Tarixi məxəzlərdə bu dövlətin adı Lezgan, Lazgan, Lazganşah kimi də göstərilir. Bu adlardakı “an” ləzgi dilində yiyəlik hal şəkilçisini bildirir. Lezgan (Lazgan) “lezglərin ölkəsi” deməkdir. Sonralar “lezz” sözü “ləzgi” şəklini almışdır.

Ləzgilərin V əsrin sonunda yaranmış Lakz çarlığı vahid dövlət kimi XIII əsrin sonunadək mövcud olmuşdur. Tarixi məxəzlərdə onun adı ilk dəfə VI əsrin əvvəllərində çəkilir. Tarixçilərin yazdığı kimi, İran şahı I Ənuşirəvan (531-579) Lakza və Dağıstan ərazisində yaranmış Serir, Filan və Tabasaran kimi dövlətlərə hakimlər təyin etmişdi (**Шихсаидов А.Р. Очерки истории, источниковедения, археологии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008, с. 54**).

VII-XII əsrin ərəb tarixçilərinin və coğrafiyaçıların əsərlərində ləzgilər “lakz”, onların dövləri “əl-Lakz” adlandırılır. Tarixi məxəzlərdə göstərilən

yi kimi, Lakzda möhkəm qayda-qanun və güclü hakimiyyət var idi. Onun sərhədləri yaxşı qorunurdu. Bu dövlət Qafqazın siyasi həyatında fəal rol oynamışdı.

Ərəb coğrafiyaçısı əl-Məsudi Lakzın çoxsaylı xalqı haqqında məlumat verib, ləzgilərin möhkəm bədənli, güclü, sağlam və çox döyüşkən insanlar olduğunu qeyd edib. Onun yazdığına görə Lakz ucu-bucağı görünməyən taxıl zəmiləri, gözəl bağları, olduqca çox mal-qarası, möhkəm qayda-qanunları, hərbi qüdrəti ilə digər dövlətlərdən seçilən xüsusi çarlıq idi.

X-XII əsrlərin məxəzlərində göstərilən kimi, Lakzın yaylaqlarında çoxlu sayda mal-qara saxlanılırdı. Naxırlar və sürülər mühafizə olunmurdu. Bu, Qafqaz öyrüşləri haqqında ilk məlumatdır. Digər tərəfdən, həmin fakt Lakzın sərhədlərində möhkəm qayda-qanunun olmasından, onların yaxşı qorunmasından xəbər verir (**Магомедов Р.М. История Дагестана. Махачкала, 1991, стр.42**).

Ərəb məxəzləri Lakzın sərhədlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Sərkərdə Mərvanın qoşununun hərəkət

etdiyi Serir-Qumux-Zerexgeran-Xamzin-Tabasaran-Lakz-Şirvan marşrutu Lakzın Tabasaranla Şirvan arasında yerləşdiyini deməyə əsas verir. Ərəb tarixçiləri xüsusilə qeyd etmişlər: “Lakzla Şirvan ümumi sərhədə malikdir”. (**BGA, I, 192; СМОПК, вып.29, с.31**).

Məşhur tarixçi V.F.Minorski yazmışdır: “Lakzın əsas hissəsi Qafqaz sıra dağlarından şimalda yerləşir. Eyni zamanda Lakzın Şəki ilə ümumi sərhəddi var. Bu dövlətin şərq sərhəddi Dərbənd əmirliyinin yaxınlığından keçir. Qurah (K-r-K) kəndi Lakza daxildir” (**Минорский В.Ф. История Ширвана и Дербенда X-XI веков. М., 1963, с.112**).

Ərəb sərkərdəsi Mərvan ibn Məhəmməd Lakza hücum edəndə ləzgilər işğalçılara güclü müqavimət göstərdilər. Onlar bir il ərəblərlə qəhrəmancasına döyüşdülər. X əsrin ərəb tarixçisi Təbərinin yazdığına görə “Lakz çarı Avizin olduğu qalanı ala bilməyən Mərvan Samur vadisi ilə hərəkət edərək dinc əhalini qılıncdan keçirdi, ölkəni talan etdi və bir il orada qaldı. Dağlara çəkilib silahlanan ləzgilər qəfil hücumlarla onun

qoşununa böyük ziyan vurdular və Mərvan oradan geri çəkildi”.

Xilafətin getdikcə süquta uğraması bir çox dəyişikliklərlə nəticələnir. Qafqazın siyasi xəritəsi xeyli dəyişir. Maskut (Müşkür) müstəqilliyini tamamilə itirir. Onun ərazisinin bir hissəsi Şirvanın, digər hissəsi Dərbəndin tabeliyinə keçir. Qumux Serirdən ayrılır. Müstəqil siyasi qurum olan Xamzin yoxa çıxır. Lakz xüsusi çarlıq kimi fəaliyyətini davam etdirir (**Магомедов Р.М. История Дагестана. Махачкала, 1991, с.39**).

“Şirvan və Dərbənd tarixi”ndə XI əsrin əvvəllərində artıq iki Lakzdan – Qərbi Lakzdan və Şərqi Lakzdan söhbət gedir. X əsrdə vahid əraziyə malik olan Lakz iki müstəqil əraziyə bölünür (**Шихсаидов А.Р. Очерки истории, источниковедения, археологии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008, с. 162**).

XII əsrin əvvəllərində məşhur tarixçi Rəşid-əd Dinin “Salnamə külliyyatı” kitabında bu dövlətin adı “Ləzgiistan” kimi qeyd olunub. Gürcü çarları da XIII əsrdə və sonralar rus çarlarına göndərdikləri məktublarda Lakzı Ləzgiistan adlandırmışlar. XIII əsrin sonunda ləzgi dövləti başda Axtı, Rutul, Saxur, Xiv, Qurah, Triq olmaqla bir neçə siyasi quruma – kiçik dövlətlərə və azad icmalara ayrılır. Bəzi tarixçilər Lakz (Ləzgiistan) dövlətinin XIV əsrin sonunadək fəaliyyətdə olduğunu qeyd edirlər.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV

DƏRBƏNDLƏ BAĞLI BİR FAKT

Dərbənd xəlifə Harun ər-Rəşidin hakimiyyəti dövründə daha yüksək azad şəhər statusu daşımış və çox inkişaf etmişdi. “Dərbəndnamə”də yazıldığına görə Harun ər-Rəşid bu şəhərdə olmuş, onun tərəqqisi üçün çox iş görmüşdü. Bu tarixi mənbədə göstərilir ki, Harun ər-Rəşid Dərbənddə olanda “əmr etdi ki, Rubas çayından bir neçə kanal çəkilsin, nəticədə su şəhərin ətrafına gəldi. O, dəyirmanlar tikdirdi, əmr etdi ki, çoxlu bağ və bostanlar salınsın. Kanalların təmirindən ötrü vəsait bağların və əkinlərin gəlirindən ayrılınsın. O dedi ki, Dərbənd əhalisi dəyirmanlardan istifadəyə görə vergi verməsin. Təmir üçün xərclər bağların və əkinlərin gəlirindən ayrılınsın. Hər məhəllədə anbarlar və məscidlər tikdirdi. Dərbənd abadlaşdı. Harun ər-Rəşid Dərbənddə gələndə şəhərin sakinlərini uyğub nəsibət verdi və geri qayıtdı”. Bu barədə Dağıstan alimləri A.R.Şixsaidovun, T.M.Aytberovun və Q.M.-R.Orazayevin 1993-cü ildə Moskvada rus dilində çap etdikləri “Dağıstanın tarixi

əsərləri” kitabında ətraflı məlumat verilib.

Yenə həmin tarixçilərin yazdıqlarına görə Harun ər-Rəşid 803-cü ildə Hafiz ibn Öməri Dərbənd hakimi təyin edərək ona belə nəsibət verdi: “Allahdan qorx və ədalətli ol... Məsləhətləşməmiş heç bir iş görmə. Divanxana, süvari qoşuna rəhbərlik etmək, həmçinin idarəetmə səninin ixtiyarındadır... Əgər sən xəyanət etsən və yaxud kafirlərə meyl göstərsən, müqəddəs müharibəyə laqeyd münasibət bəsləsən, qəddar hökmdar olsan Dərbənd əhalisinə icazə vermişəm ki, səni devirsin”.

Tarixi mənbələr və ərəb tarixçiləri Harun ər-Rəşidin Dərbənddə olması faktını təsdiqləmişdir. Lakin həqiqət odur ki, onun hakimiyyəti dövründə şəhər olduqca tərəqqi edir

və Şərqi ən zəngin və ucuz yaşayış məskənlərindən birinə çevrilir. Şəhər ətrafında tapılmış yeni kitabədə Harun ər-Rəşidin Dərbəndə xüsusi qayğısını təsdiq edir. Həmin kitabədə haqqında məşhur ləzgi alimi, tarix elmləri doktoru, professor Amri Şixsaidov özünün 2008-ci ildə Mahaçqalada rus dilində çap etdirdiyi “Orta əsrlər Dağıstanının tarixinə, məxəzşünaslığına, arxeoqrafiyasına dair öçerklər” kitabında məlumat vermişdir. Kitabədə göstərilən kimi, Harun ər-Rəşidin Dərbəndə hakim təyin etdiyi Huzaym ibn Hazim ət-Təməmi 789-790-cı illərdə Dərbəndin dağılmış divarlarını yenidən bərpa etmiş, buraya su xətti çəkirmiş, müxtəlif yerlərdə körpülər tikdirmiş, şəhəri abadlaşdırmış, onu bəzəmişdir. Beləliklə, yeni kitabənin tapılması iləbir həqiqət – xəlifə Harun-ər-Rəşidin dövründə Dərbəndin son dərəcə inkişaf etməsi faktı rəsmi təsdiqini tapmışdır.

**Tamilla BƏKƏROVA,
Dağıstan Respublikasının
Dərbənd şəhəri**

ÇEMPİON

Bəxtiyar Ərzimanov Qusar şəhər 3 saylı tam orta məktəbin məzunudur. Məktəb illərində cüdo ilə məşğul olub. Hərbi xidmətdən sonra Qusarda Kamran Qəribovun rəhbərliyi altında taekvondo ilə də məşğul olmağa başlayıb.

B.Ərzimanov 2008-ci ildə universal döyüş üzrə beynəlxalq turnirin mükafatçısı kimi böyük idmanda ilk sözünü deyib. 2009-cu il idmançı üçün olduqca uğurlu olub. O, universal döyüş üzrə beynəlxalq turnirin çempionu olub. Həmin il universal döyüş üzrə Avropa çempionatının qızıl medalını da qazandı. 2009-cu ildə Bəxtiyar pankration üzrə də dünya kubokunun qalibi olub. O, 2010-cu ildə pankration üzrə respublika çempionu titulu qazanıb və o vaxtdan peşəkar idmandadır. Cəmi 4 dəfə məğlubiyyətə uğrayan qusarlı idmançı və 12 qələbənin və peşəkar rekordların sahibidir. O, həmçinin ciu-citsu üzrə beynəlxalq turnirlərin də iştirakçısıdır.

Murad FƏTİYEV

НƏYATLAR QURTULACAQ

ДРЕВНИЙ ДЕРБЕНТ

Şimal bölgəsi üçün xoş müjdə.

Angioqrafiya pasiyentlərinin dadına çatacaq.

Dünyanın məşhur kardiooloqları Qusarda cərrahi əməliyyatlar aparacaqlar.

Açıq ürək əməliyyatları OKİ Hospitalda həyata keçiriləcək.

Angioqrafiya aparatı

Azərbaycanda Bakı, Gəncə və Sumqayıt şəhərlərindən sonra ilk dəfə şimal bölgəsində, Qusar şəhərindəki OKİ Hospitalda ürək problemləri olan xəstələri vaxtında və səmərəli müayinə edib həyata qaytarmaq mümkün olacaq. Pasiyentlərin həyatlarını xilas etmək üçün burada peşkar həkimlər sözün əsl mənasında çarpışacaqlar.

Kardiocərrah Ramil Əliyev

Olduqca qürurverici xəbərdir. Artıq ağır ürək xəstələrini uzun yol ölçüb Bakıya aparmadan, vaxt itkisinə yol vermədən təcili xilas etmək mümkün olacaq. İnsanların sağlamlığı naminə elmi təbabətin ən son metodları tətbiq edilməklə həyata keçirilən diaqnostik müayinə və açıq ürək əməliyyatları neçə-neçə xəstəni həyata qaytaracaq, onların doğmalarına sevinc bəxş edəcək. Sevindirici haldır ki, OKİ Hospital əhaliyə Avropa standartları səviyyəsində tibbi xidmətlər təklif edir. Onlardan biri radiologiyanın mühüm sahəsi olan angioqrafiyadır.

Angioqrafiya damar xəstəliklərinin diaqnostikası üçün müasir kontrastlı rentgen üsuludur. Damarların angioqrafiyası damar patologiyalarının diaqnostikası üçün bütün mövcud üsullar arasında ən etibarlı və dəqiqi

olub təcrübəli həkimlər tərəfindən aparılır.

Əgər angioqrafiya zamanı damarlarda əhəmiyyətli daralmalar aşkar edilərsə, kardioloqlar balon angioplastikası və ya stentləmə aparırlar.

Artıq OKİ Hospitalda açıq ürək əməliyyatları aparılmağa başlanıb. Burada Azərbaycanın tanınmış ürək cərrahları ilə birgə unikal əməliyyatlar keçirilir. Kardiocərrah Ramil Əliyevin icra etdiyi ilk iki əməliyyat uğurla nəticələnib.

Qeyd edək ki, bu xidmətlər icbari tibbi sığortanın xidmətləri zərfinə daxildir.

Bəli, bütün bunlar Qusarda – OKİ Hospitalda mümkündür. Bu, bütövlükdə şimal bölgəsi üçün ürəkəcan xəbərdir. Bu çətin və məsuliyyətli sahədə kollektivə uğurlar diləyir, onları ürəkdən təbrik edirik.

“SAMUR”

Qusar, OKİ Hospital

В Дагестанских Огнях соткали самый большой ковер ручной работы в России. Его размеры поражают – 6,3 метра в длину и 4 метра в ширину. На ковре изображен древний Дербент по мотивам известного рисунка Гаврилы Сергеева. В городе Дагестанские Огни сейчас многие добиваются, чтобы работу их земляков официально признали и внесли в российскую «Книгу рекордов Гиннесса».

Ковер высочайшего качества и художественного исполнения площадью 25,2 квадратных метра, плотностью 46 узлов на дм², приуроченный к 2000-летию юбилею Дербента, ткали 8 ковровщиц в течение 480-ти дней, т. е. один год и четыре месяца. Всего же здесь 5 млн 353 тысячи 480 узлов, а весит изделие более 70-ти килограммов.

На территории современной России никто и ничего подобного не делал, а на этом ковре мастера умудрились поместить изображение целого города.

«САМУР»

КАВКАЗСКАЯ МУДРОСТЬ

РАЗРУШИТЬ ЛЕГЧЕ

У мудреца спросили:

– Почему друзья так легко становятся недругами, а вот врагов превратить в друзей очень трудно?

– Но ведь точно так же и дом разрушить легче, нежели построить, – ответил мудрец, – и сосуд разбить проще, чем его сделать, и деньги растратить легче, чем заработать их.

УСКАКАЛ НАВСЕГДА

Влюбился юноша в девушку другой национальности. Решил жениться на ней.

Девушка сказала: “Я выйду за тебя замуж, но сперва сделай для меня сто дел”.

Начал парень выполнять ее капризы. Сначала она заставила его залезть на скалу без единого выступа. Потом спрыгнуть с той скалы. Юноша спрыгнул и сломал ногу. Тогда она велела ему ходить и не хромать. И прочие были задания: переплыть реку и не замочить рук, остановить взбешенного коня и поставить его на колени, разрубить яблоко, которое девушка положи-

ла себе на грудь.

Выполнил парень девяносто девять дел. Осталось одно. Тогда девушка сказала: “А теперь забудь своих мать и отца, и свой язык”.

Недолго думая, юноша вскочил на коня, взмахнул плетью и ускакал навсегда.

ТЫ ТОЖЕ ПРАВА!

К мудрецу пришли двое спорщиков с просьбой рассудить их. Тот внимательно выслушал сначала истца и, когда тот кончил говорить, заявил ему: “Да, ты прав!”

Тогда начал оправдываться ответчик. Мудрец и его очень внимательно выслушал. А потом сказал: “Ты совершенно прав!” Тут вмешалась жена мудреца. “Как это может быть, чтобы оба спорщика были правы?” – спросила она тихо у мужа.

Мудрец глубокомысленно промолчал, подумал и сказал ей: “Знаешь что, ты тоже права!”

ТАК БУДЕТ И СО МНОЙ

Молодая и красивая дама на похоронах мужа говорила, что она никогда не

забудет его и не выйдет замуж вновь. Но вскоре забыла свою клятву.

– Как же ты переживешь теперь людскую молву? – спросили ее родные.

– Я покажу вам, чего стоят людские пересуды, – сказала она.

Тут же взяла колокольчик, подвесила его к шее петуха и выпустила его на улицу. Люди увидели петуха с колокольчиком на шее и удивленно стали показывать на него друг другу, смеясь. Но прошло три дня и все стихло.

– Вот так будет и со мной, – сказала уже вступившая в новый брак дама, – Пошумят три дня и стихнут.

ДРУЖБА ПОБЕДИЛА

Жила в горах красавица, лучше которой не было на свете. И влюбились в нее два друга-джигита. Пришел один и признается ей в любви, а она отвечает:

– Видишь вон ту гору? Если на ее вершине всю ночь будет гореть костер, я стану твоей.

Ускакал джигит.

Пришел другой, признается в любви, а красавица ему:

– Вон на той горе всю ночь будет гореть костер. Если ты его потушишь, то я стану твоей.

Ускакал джигит и стал взбираться на

гору. Под утро взбирается он на вершину и видит догорающий костер, а рядом спящего друга. Тогда он подбирает в костер дров и говорит: “Спи спокойно, друг!”

РАЗУЧИЛСЯ

У одного горца родились все время дочери, а он мечтал иметь сына. Каждый считал своим долгом дать неудачливому отцу какой-нибудь совет. Столько ему советовали, что он наконец рассердился и сказал:

– Перестаньте, наслушавшись ваших советов, я разучился тому, что умел.

ОТВЕТ ЛЬВА

Шакал пришел ко льву и сказал:

– Давай подеремся!

Лев на него и внимания не обратил. Тогда шакал пригрозил:

– Я сейчас пойду и всем расскажу, что лев меня ужасно испугался.

Поморщился царь зверей:

– Пусть меня осудят обитатели пустыни за трусость – это все же приятнее, чем они будут презирать меня за драку с шакалом.

«САМУР»

ТИГЪИРЖАЛВИ ШАИР

2005-йисан гатуз Кцлар райондин Тигъир-жалрин хуьруькай кхьин патал аниз феи за хуьруьн юкъван мектебдин муаллим Икрам Медетан хва Девлетханован тIалабуналди адал кьил чIугунай. Адаз зун акурла гзафни-гзаф хвеш хъанай.

– Зав вав вугудай багъа са аманат гва, чан руш, – лагъанай агъсакъалди. – XIX виш йисан лезги шаир Эмираслан Гъанидин чIалар тийижир кас бажгъат ава чи хуьре. Мел-мехъеррик, мярекатрик адан шишар рикIел хкида инсанри. ЯтIани шаирдин чIалар хуралай кIелдайбуз квердавай тIимил жезва. Йисар алатунивай адан шишарни рикIелай алатун мумкин я. Анжах чахъ ихътин сен-

яткаррин таъсиб чIугвадай инсанар авачиз туш. 15 йис инлай вилик чи хуьруьн мектебдин муаллим Вилибег Ханагъмедан хва Мегъралиева вич рагъметдиз феидалай са варз вилик заз вичин кылиев эверна са папка вуганай ва лагъанай: «Ибур шаир Эмираслан Гъанидин чIалар я. Абур за чи хуьруьн агъсакъалар тир, вич 130 яшда рагъметдиз феи Незуьр бубадидай, фекъи Агъали Нуьдуралидин хчивай, Къарабег Мустафаевавай, Мегъамед Яралиевавай, Балугъланавай ва масабурувай кIватIна кхьенвайбуз я. Шаирдин бязи шишар за са шумудра Дагъустанда лезги чIалал акъатзавай газет ва журналрин редакцийриз ракъурнай, амма абур санани чап хъанач. Гила и папка ама-

нат яз вав вугуза за, квадар тавуна шишар чап жедатIа килиг. И гафар лагъана Икрам муаллимди зав са папка вуганай:

– Са береда Вилибег муаллимди хъиз, гила и шишарин са копия жував туна, муькуь копия вав вугуза, абур «Самур» газетдиз акъудун тIалабзава, чан руш. Къуй а бахтсуз шаирдин руьгъ шад хуьрай.

Зани Бакудиз хтайла Эмираслан Гъанидин шишар «Самур» газетдин 2005-йисан 20-августдин нумрадиз акъуднай, шаирдикай кIелдайбуруз малуматни ганай. Гуьгъуьнлай адан чIалар «Самур» газетдин 2009-йисан 24-октябрдин нумрада чапнай.

Эмираслан Гъанидин (1851-1896) Къуба патан лезги шаирдин арада вичихъ кьетIен хатI ва мектеб авай кьелемэглийрикай я. Адакай бязи малуматар сифте яз 1990-йисуз Магъачкъалада чапдай акъатай «Лезгийрин революциядин вилик квай девиррин литература» ктабда гъатнава. А ктабдин чинриз шаирдин са шумуд шишарни акъатнава.

Эмираслан Гъанидин 1851-йисуз Къуба уезддин Вини Тигъиржалрин хуьре кесиб лежбердин хизанда дидедиз хъана. Инин медресада араб чIалалди кIелай адан хци кьелемдин суракъар гъеле жегъилзамаз хуьруьз кIанай.

Девирдин гъахъсузвилер акваз чанди цай кьур жегъилди кхъей шишар гъилерай-гъилериз фенай. Девирдин татугайвилер русвагъзавай и шишар ван хъайи хуьруьн фекъийрин чанда кичI гъатнай, абуру шаир вилай вегъин патал гаф-чIал сад авуна адал «семеди» тIвар илитIнай. Кхъизвай шишар себегъ яз Эмираслан медресадай чукурнай.

И вакъиадилай гуьгъуьнлиз Эмираслан хизандиз мусибатар хъанай. Хуьруьн девлетлуйрикай сада талада никIериз яд гузвай адан бубани ими яна кьенай. Ихътин гъахъсузвилерал дуьшуьш хъайи гададин хиве диде, гъвечи стха ва гъвечи вах хуьн гъатнай. Гуьгъуьнлай адан

вахни стха цегъерин азардикай кьенай. Эхирдай Эмирасланни месе гъатнай.

РикI хана, хайи хуьряй экъечIиз мажбур хъайи Эмираслана муьжуьд йисуз Манкъулидхуьре, гуьгъуьнлай Яламадин Велемир хуьре девлетлуйрин малар хвенай. Муьжуьд йисалай хуьруьз хтай вичин хва хуьруьн фекъийринни девлетлуйрин гафарихъ яб акалай адан хайи дидеди кваз кьуначир. Дишегъли Мири тIвар алай са итимдиз гуьлуьз феиила и карди рикI тIарай Эмираслана дуьньядикай хъелнай, адаз уьмуьрди дад хгана чир.

Эмираслан Гъанидин поэзиядин халисан жавагъирар тир «Ваз кIаниди са зун

ятIа», «Элкъевез-элкъевез», «Вун зи яр я», «Ашкъидин цай», «Пуд суал», «Фана дуьнья» хътин лирикадин шишар ада четинвилерихъни азабрехъ галаз тухвай уьмуьрдикай шел-хвал ава. Вичиз кIан хъайи Селми тIвар алай руш кьисмет тахъай шаирди текдиз, гъам- хажалатдив уьмуьр гъалнай. «Ваз кIаниди са зун ятIа» тIвар алай шишар ада вичин жавабсуз муьгъуьббатдикай ихтилатзава. Инсанривай къакъатай шаир вичин 45 яшар хъайила рагъметдиз фенай.

Седакъет КЕРИМОВА

P.S. Агъадихъ чна Эмирасланан икъван гагъди чап тахъанвай шишар гузва.

Эмираслан Гъанидин

ГЪАЛА	КЪЕГЪАЛ КЪЕЙИЛА	ХЪСАН Я	ЖЕДАН	ДУСТАР
Заз ахварай датIана Буба Гъани аквадай. Гъайифдилай пIузарар, Пихер хъана дакIвадай.	Лугъуда хъи, бубайри чи Къегъал къейила тIвар амуькъда. Инсанвилин рекъай алад, Дуьньядал ви кар амуькъда.	Уьмуьр вуч я, виридаз Чир хъайитIа хъсан я. Гъахъ-адалат дуьньяда Гъар куьнилай масан я.	Къакъан цавар, кIеви чилер зал хадай, ЦалцIам чина гъар са жуьре хал тадай, Къеве падна рикI, ширин чанда звал твадай, Дава-дарман жагъун тийир тIал жедан?	Са гафни куьн рахамир зав, Зун дердери канва, дустар. Яргъал рекъе арабадин Гиг юкъвалай ханва, дустар.
Илис жечни бес зал дерт, Мири кIвализ къагъайла. Мехъеризни-мелериз Гъани рикIел тагъайла.	Дуьньядикай фикир ая, Бендедиз чи зикир ая, Бахт паталди шуькуьр ая, Вун къейила яр амуькъда.	Гъар са касдиз вичин бахт, Гъарадаз са кар ава. Вири шад я хуьре чи, Заз дердерин пар ава.	Эвел кыляй рикI ахъайна къалурна, Пайгъамбарар вири вилик ракъурна. Шегъре рекъер, жигъирар хъиз какурна Лагъ, ашукъар мецер аваз лал жедан?	Зун къейила хкваш рикIел, Зи лишанар ала муькъвел. Эхиратдин яргъи рекъел Зун бахтуни гъанва, дустар.
Жаван уьмуьр физва икI, Зунни диде хъел хъана. Гъала девран санкъур сикI, Гъанид тарцин хел хана.	КичIе жемир цаярикай, Чайгъунрикай, къаярикай, Хкатмир гъич таярикай, Цуьк авахъда, тар амуькъда.	Низ акунач Тигъиржал Къакъан дагъдин синеллаз. Бес зун гъа икI рекъидан, “Семеди” тIвар винеллаз?	Гуьгъуьл миьхи, къастар кIеви хъайила, Сидкъивилин гаф дустариз гайила, Акьуллудаз «семед» лугъуз кайила, Ам эллерин вилик гъакIан мал жедан?!	Манияр лагъ къакъан чIурал Зарлу чуьнгуьр къуна хурал. Инжиклубур татуй сурал, Зи рикI мурк хъиз къанва, дустар!

ВИНЕЛ АКЪУДЗАВА

Лезгийр къадим тарихар авай халкъ я. Йисар алатунивай чи алимри халкъдин тарихдиз талукъ сад-садалай марагълу цийи делилар винел акъудзава. Эхиримжи 65 йисан къене анжах Къиблепатан Дагъустандай арабдалди кхъенвай 130-далай гзаф чешмеяр жагъанва. Чи тIвар-ван авай алим Амри Шихсаидова вичин “Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана” ктабда кхъенвайвал, эхиримжи чIавара винел акъатнавай тарихдин ктабда XVI-XVIII виш йисара чи хуьрера кьиле феи вакъийрикай ихтилатзава. Ктабдин сад лагъай пай 1788-йисан октябрдин вацра къ-

елемдиз къачунва. Къвед лагъай пай XVIII виш йисан эхирра Абд ал-Хайа кхъенва. Хронографда къалурнавай вакъияяр Ахцегъ шегъерда, Хуьруьг, Бутхуьр, Мискиска, Рутул ва маса хуьрера кьиле фенвайбуз я.

Ктабда 947 ва 949-йисара Рутулдин, Къумухдин ва Къубадин гъакимри Ахцегъ гъикI цай яна канатIа гегъеншдиз кхъенва. И лезги шегъердин кьилел гъакIни XVII виш йисан эхирра чIехи мусибат атанай. 1688-1689-йисара Дербентдин султан Бархудар чIехи къушунралди Ахцегъиз басрух ганай, къадим дараматар цай яна канай. Гъа вахтунда ина залзалани хъанай, тIегъуьн гъатнай.

Вичин кьилел чIехи мусибатар атай хуьрерикай садни Мискиска я. 1730-1731-йисара Сурхай ханди и хуьр кыляй-кьилди барбатIнай. Къвед лагъай гъилера анаг 1782-1783-йисара Умма ханди ва къвед лагъай Сурхай ханди чапхуннай.

Ктабда 1729-1730-йисара Бутхуьре кьиле феи вакъияярни гегъеншдиз къелемдиз къачунва. Бутхуьруьнвийри са йисуз урус къушундихъ галаз женг чIугунай. Вишералди аскерар квадарай урусар эхирни и хуьрелай гъил къахчуз мажбур хъанай.

ШартIуналди “Хуьрерин тарих” тIвар гуз жедай и ктабда са къадар чка 1796-йисан октябрдин вацра къ-

ле феи вакъийриз ганва. А чIавуз къвед лагъай Сурхай ханди ва Шихали ханди лезги къушунди Алпан хуьруьн патав урусрин къушун кукIварнай. И женгина полковник Бакунина ва капитан Семенован аскерин чIехи пай гъелек хъанай.

Ктабда 1740-1741 йисара чкадин агъалийри Надир шагъдин къушунрихъ галаз чIугур женгерикайни кхъенва. Ина гъатнавай са къадар делилар икъван чIавалди чал агакънава-чирбуз я. Са гафни авачиз, арабдалди кхъенвай къадим ктабди чи тарихчийрив цийи вервердер ийиз тада.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

“САМУР ДИН” МЕКТЕБ

ИХРЕК РЕЖЕБ

■ XVIII виш йисан т'вар-ван авай шаир Ихрек Режеб Самур округдин (гилан Рутул район) Ихрекрин хуьре дидедиз х'ана. Аял ч'авуз г'ам хайи хуьре, г'амни Илисуда яшамаш х'айи Режеба девирдин са бязи сейли сентак'ривай тарсар к'ачунай ва поэзиядин сирер мук'увай чирнай. Ам шииратдив эгеч'ай вахтунда г'ам лезги, г'амни Азербайжан поэзияда ашук'рин яратмишунар генани вилик физвай ва халк'ди абур х'сандиз к'абулзавай. Режебани лезги ва Азербайжан ч'алалар к'ушмадин иер чешнеяр яратмишнай. Ада «Севдугуьм», «Къве хал», «Дегидач» ва маса к'ушмайра лезги дишег'лидин тарифзава, ам вини дережадиз х'ажзава, лук'виллиз элк'уьриз к'анзавай девир нег'зава.

Шаир Режеба халк'дин дердияр, девирдин татугайвилер к'елемдиз к'ачузва, ханари ва беглери аг'авал ийизвай г'ах'суз девир русваг'зава. И кар адан «Инсан ава», «К'улулуг' имир», «Балк'ан», «Авани» ва маса шииррай ашкара жезва.

Г'еле жег'илзамаз ц'ай атана месе г'атай ва гуьг'уьнлай буьрк'уь х'айи шаир «Г'ах' ашук'», «Кур Режеб» луг'уьз, Даг'устанда х'из Азербайжандани машг'ур тир. Адан ч'алар сиверай-сивериз физ халк'дин арада ч'к'анай.

Сифте яз Ихрек Режебан 25 к'ушма 1938-йисуз Бакуда чапдай ак'атай «К'ошмалар» ктабда г'атна. 1962-йисуз адан са шумуд шиир «Коммунист» (лезги ч'алал) газетдиз ак'удна. Гуь-

г'уьнин йисара шаирдин эсерар «Дуствал» (Маг'ачк'яла. 1978) альманахда ва «Лезгийрин революциядин вилик квай девиррин литература» ктабда (Маг'ачк'яла, 1990) г'атна.

Халк'дин меце Ихрек Режебакай г'ик' ашук' х'анайт'а ачухарзавай са риваят ава. Жег'ил Режебаз Гуьруь луг'удай са руш к'ан х'анай. Ам луг'уьз тежедай к'ван иерди тир ва г'авилий адан рак'арих' дат'ана илчияр жедай. Вич девлетлу хизанда ч'ехи х'анвайт'ани, Гуьруь девирдилай нарази тир. Адан поэзиядални музыкадал г'заф рик' алай. Г'аниз килигна, рушан бубади Гуьруьдин рик' шадарун патал вичин к'вализ фад-фад дишег'ли шаирарни мазанар теклифдай. Г'и шаирдин ч'алари рушан рик' ачухарайт'а, бубади г'адаз пишкешар гудай. Амма их'тинбур к'ериз-ц'аруз авай ва г'абурувайни бязи ч'авара рушан гуьг'уьл шадариз жезвачир.

Садра дидеди вичин г'уьлуьз лаг'ана: «Гила чи руш ч'ехи х'ана к'валлин-к'ван иеси жедай вахтунив агак'нава. Амма ада атай илчияр садни кваз к'азвач. Ша чна виляятдин гада мазанриз теклиф гун. Г'абурукай сада рушан рик'из эсер тавуна жеч».

Папан гафар касдин рик'яй х'анач. Вучиз лаг'айт'а, адан мурад руш са девлетлу касдин гададиз гун тир.

Г'а ик', рушан к'вализ жег'ил мазанар к'вез-х'физ х'ана. Садра г'ик' ят'ани Режеб мазандин пекер алук'на Гуьруьдин рак'арих' фена. Руша эвелдай Режеб са ак'ван кваз к'азва-

чир. Амма мук'увай адах' галаз таниш х'айила, гададин ацук'ун-к'араг'ун, ак'ул-камал акурла руш Режебал рик'яй ашук' х'ана. Амма диде-бубадиз ам кесиб гададиз гуз к'ан х'анач. Абуру Гуьруь гужуналди са масадаз гана. Идакай дердер х'айи Режеб вичин чуьнгуьрни к'уна хуьрбахуьр, элбаэл к'ек'вена. Режебан и вак'иадив к'азвай, кузни-х'к'уз к'х'енвай «Севдугуьм» шиир сиверай-сивериз фена халк'дин арада ч'к'ана.

ИНСАН АВА

Инсан ава инсандилай х'сан я,
Инсан ава г'айван адлай х'сан я,
Инсан ава вич хандилай х'сан я,
Инсан ава к'ал-мак'салдив к'уьг'вадай.

Инсан ава к'ураба х'из к'ек'ведай,
Инсан ава чарадан фал элк'ведай,
Инсан ава г'илиз кепек тек'ведай,
Инсан ава манат-малдив к'уьг'вадай.

Инсан ава ахмак'дин гаф алачир,
Инсан ава к'усни ак'ул авачир,
Инсан ава са аршин аг' галачир,
Инсан ава ипек-шалдив к'уьг'вадай.

Инсан ава женнет авай г'илера,
Инсан ава гаф ширин тир эллера,
Инсан ава цуьк рахадай вилера,
Инсан ава фитне-фалдив к'уьг'вадай.

Инсан ава Кур Режеб х'из шех'завай,
Инсан ава инсанри вич нег'завай,
Инсан ава зак'атдани нефс авай,
Инсан ава лап ажалдив к'уьг'вадай.

Рикиел хуьх!

ЛИШАНДИН ИБАРАЯР

Лезги ч'ала манадин жиг'етдай жуьреба-жуьре ибараяр жеда. Абурукай садаз, лишандин ибарайриз килигин.

Г'заф дуьшуьшра лезги ч'алан ибарайра авай табий ва к'илин гафар асул падежда авай существительнийрикай жеда: *уст'ар гада, мусурман итим, ципиц' баг'лар* ва мсб. Их'тин ибарайра асул падежда авай табий гафуни асул падежда авай к'илин гафуналди лаг'анвай шейнин лишан к'алурда ва предложенида, прилагательниди х'из, определенидин везифа тамамарда. Г'а асул падежда авай табий гафарни падежриз дегиш жедач: *лезги халк', лезги халк'диз, лезги халк'дин*; гек'ига: *мек'и г'ава, мек'и г'авадин, мек'и г'авадал* ва мсб.

К'ве гафни асул падежда авай т'варц'ин ибараярни манадин жиг'етдай г'ар жуьрединбур жеда.

1. Аслу гафуни инсанди ийизвай кар, кеспи к'алурдайбур: *чатух'ан стха, хипех'ан К'урбан, уст'ар Берали*.

2. Табий гафуни гуьлерин, вац'арин, вирерин, ерийрин ва маса ч'айрин т'варар к'алурдайбур: *Каспи г'уьл, Дербент шег'ер, Самур вац', Ст'ал Сулейман, Хуьруьз Таг'ир* ва мсб. Адет яз, их'тин ибарайра табий гаф к'илин гафунин вилик жеда.

Аслу гафуни яшамаш жезвай чка, ери к'алурдай ибараяр лезги ч'ала т'имил ава. Абурукай адет яз, машг'ур шаир, алим, композитор ва их'тин маса ксарикай рахадайла, менфят к'ачуда. Амай дуьшуьшра инсан яшамаш жезвай чка к'алурун патал табий гафуних' суффикс **-ви** галаз к'х'ида: *чуьхверхуьруьнви Рамазан, клириви Аг'мед* ва мсб.

И ибарайрих', лишандин манадилай алава, чкадин манани жеда, месела: *Ст'ал шаир Сулейман я И ч'алар туьк'уьр авурди*. (С. С.)

3. Табий гафуни халк'дин т'вар, к'илин гафуни **кас, инсан, шей** к'алурдайбур: *лезги мани, урус ктаб*.

4. Зат' квекай авунват'а, к'алурдайбур. Их'тин ибарайра табий гаф асул ва талук'вилин падежра к'х'ида: *к'изил тун'ал ва к'изилдин тун'ал; кларас т'ур ва кларасдин т'ур; резин калуш ва резиндин калуш; памбаг гуьлуьт ва памбагдин гуьлуьт* ва мсб. Табий гаф асул надежда авай ибараяр, адет яз, шиирра ва рахунрин ч'ала г'заф дуьшуьш жеда.

ЧИ ГАФАР

Гадк'ун

Чи г'заф нуг'атра и гафуникай анжах са манада менфят к'ачузва. И манадив к'адайвал, «гадк'ун» тарай лашуналди майвар авадарун я. Инг'е са к'ет'енвал рик'елай раг'урна к'анзавач. К'ерец тарай к'ерецар авадардайла «гадк'ун» ваь, «гат'к'ун» луг'уда. Месела: *Аял ч'авуз хуьре к'ерецар гат'к'ун тавур (юркуналди таралай к'ерецар авадар тавур) инсан бажаг'ат жеда*.

Бязи нуг'атра «гадк'ун» гафуних' к'вед лаг'ай мана ава – «тах'ай г'алдиз г'ун». Абуру «ч'апхунчийрин к'ушун гадк'унда (тах'ай г'алдиз г'ида)», – лаг'ана.

Г'ала

«Г'ала» чи ч'алан куьг'не к'атарин гаф я. И гафуни «г'ак'и» х'тин мана гузва. К'ц'ар райондин Ц'ийихуьр ва Пиг'иржал Паласа хуьрерин арада «Г'алад пел» луг'удай чка ава. К'уьзуьбуру луг'узвайвал, дег' девирра а пелен

к'ане рег'вер авай. И рег'верин иесиди аг'алияр анив агак' тавунмаз, г'а пелел г'ала (г'ак'и) к'ачудай. Г'авилий аниз «Г'алад пел» лаг'анай.

Кван

Профессор Р.И.Г'айдарован фикрдалди, лезги ч'алан «кван» ва авар ч'алан «квен» гафарин диб сад я. И гафуних' «т'уьн», «недайд», «ем» х'тин манаяр ава. Ик' тирди ч'алан метериалдини субутзава: *И г'ер за кваназ тунвайди я, яни нез, к'уруриз ва я як паталди*. «Кван» гафуникай их'тин манада Етим Эмина менфят к'ачунва: *Дуг'ри игридаз кван я дуьньяда*.

Квардал

Им Даг'устандин К'ураг' райондин са хуьруьн т'вар я. Профессор Р.И.Г'айдарова вичин 2003-йисуз Маг'ачк'ялада чапдай ак'удай «Гафарикай к'ейдер» ктабда к'х'извайвал, и гаф сифтедай хуьруьн т'вар тушир. Адах'

«минара» х'тин мана авай. Чи ч'алан нуг'атра и гаф исятдани амазма. Месела, Ах'цег'я «Квард аквар хев» луг'удай топоним ава. Алимдин фикрдалди, «квард» гафуникай хуьруьн т'вар ана аг'алияр яшамаш жез гат'унайла х'ана.

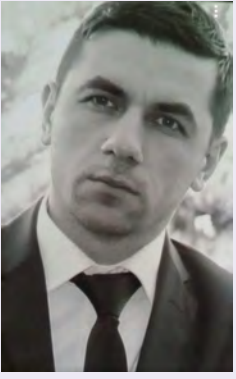
К'аж

Чи ч'алан лап куьг'не к'атариз хас тир «к'аж» гаф К'уба патан нуг'атра исятдани ава. Са береда куьснетвийри чепедикай расзавай х'енч'ин к'апар ва к'ажар вирилиз сейли тир.

К'аж 10-15 литр к'ван яд к'адай к'аб я. Бязи даг'дин хуьрера адаз «к'ажак'ни» луг'уда. Амма к'ажак' генани ч'ехи к'аб я. Чи ч'ала «к'аб» ва «к'ажак'» гафарикай эх'цигунин к'айдада «к'аб-к'ажак'» гафни арадиз атанва.

«К'аж» гафуникай лезги ч'ала «г'ур» формант акал х'ана «к'ажг'ур» ва «г'ан» формант акал х'ана «к'ажг'ан» гафар туьк'уьр х'анва.

ЗИ ВИЛЕРА ХВЕШИВИЛИН ШЕЛ АМА

Энжем Веледов

Веледов Энжем Азеран хва 1986-йисан 24-июлдиз КЦар райондин Манкгулид-хуре дидедиз хъана. КЦар шегьердин 3-нумрадин юкьван мектеб акъалтIарна Азербайжандин Международнй Университетдин Фармоцевтика факультетдик экечна. 2011-йисалай КЦарин «Зейтун» аптекада провизорвиле Квалахзава. Лезги ва азербайжан чIаларал шицар кхъизва.

БУБАДИЗ

Аял чIавар ви кьужахда фена зи,
Заз ахварай аквазма вун йифериз.
Вун кьакъатна. Хияларни кьена зи,
Элкьвена хьи закай катай лифериз.

Ви гьил акьур гьар ракларин, даклардин
Зи гьилера квахь тийидай гел ама.
«Чанта кIватIа» – лугьузвай а ви ванцин
Зи вилера хвешивилин шел ама.

МЕЗ АВА

Мез ава хьи, херда рикIел гапурд хьиз,
РикI тIарарда, саки кьве чIук авурд хьиз.

Мез ава хьи, гьулягь мукай акьудда,
РикIе авай вири дердер алудда.

Мез ава хьи, ам агьу я, туькьуьл я,
Ахьтин рикIе хияларни кагьул я.

Мез ава хьи, рикI ашкьидив ацIурда,
ХьуьтIуьн цикIиз дагда муркIар цIурурда.

Мез ава хьи, ислягьвилин лишан я,
Сиве ширин мез авайди инсан я...

ГАФАРТАН

Авчавучар	– кьацу ширин чуьхверар
АтIарар	– часпар
Гьармула	– живе, ртуть
Гьванц	– дагьдин бубу
Дулдул	– махара авай лув гудай балкIан
КваркIацI	– вацIун кьван
Кьерех	– дана
КьунцI	– чIехи кьапар кIватIдай чка
Лелев	– чакьал
ЛучI	– гьвечи дана
ШикI	– кьуьл хуьдай кьаб
РекьуьчI	– гьвечи нажах
Семер	– хьуьтуьл пурар
Сингил	– штукатурка
Тимбил	– тум атIанвай кицI
ТирлинкI	– цIийиз ханвай тай
Фырыфыл	– мере
Харар	– нахутIар
Чангал	– кьамухь фейи крчар алай кьун
Чатар	– кIарасдин цIуьнуьд хел
Шазда	– тIалабун
Шанат	– хьчарин са жуьре
ШиблитI	– фундамент
Шиткар	– акьалтIай кьелечI
Парваза	– зиянкар
Пашар	– эркиван
Паякьул	– бегьемсуз, акьулсуз
Пехуьш	– куьгьне
Шес	– цIуру шал
Рач	– пичинин кукIвар хьанвай ракь

ГУЬЛЖЕННЕТАН БАЯДАР

лиди веледар текдиз чIехи авуна. Идалай гьейри ада яран вахан кьве аялни вичин хивез кьачуна. Уьмуьрди вич яцIара тунватIани зегьметди лигимарнавай и дишегьлидихь са маса жуьредин захавал ава. РикIин дердер лагьайтIа, халкьдин баядрив элекьарда ада.

Са шумуд югь вилик чи редакциядиз са жегьил атанвай. Вич Этибар Хидиров я лагьана чаз танишвал гайи ада рикI алаз вичин бадедикай ихтилатна. 1936-йисуз КЦар райондин СтIур хуьруьк акатзавай Илхьа дидедиз хьайи Гуьлженнет Летифан руш Хидировдин уьмуьр чIехи са ктаб я лагьана жегьилди. Яргьикек хуьруьз свас яз тухвай адаз 5 аял хъана. 40 йиса аваз гьуьл рагьметдиз феи дишегь-

Зи дидедиз хьурай рагьмет,
Стхадизни Аллагь куьмек.
Икьван крар кьилел гьайи,
За ваз вучин, залум фелек.

Зун захь шехьда йифиз-юкьуз,
Чулав суруз гьикI фин лугьуз.
Сур мичи я, экв авай туш,
Хкведай са рехь авай туш.

Эгьвер цуьквер акьатайла
Иер жеда чи яйлахар.
Кьеневай рикI акьатайтIан,
Патав кьведайд амач, вахар.

Аллагьди чаз кьисметнава
Лацу кьванер, чIулав накьвар.
ВучайтIани хуьз жедач хьи,
Кьве вилелай кIвахьай накьвар.

Вили лифрен луварар хуй,
Булахдин яд рагьул авур.
За бубадиз вуч лугьуда,
Яр кимерал зарул авур.

Эсли верем, Керем дили,
Кьведан ара чапар ятIа?
КIанидав гьил агакь тавур,
Закай садаз хабар ятIа?»

Кьилел алай буьшмедикай
ЦIилер галай шал хъана хьи.
Дуьньядилай фад фей(и) кьелем,
Вун зи рикIин тIал хъана хьи...

Вил вегьена, вил агакьнач,
Чи Шагь дагьлар кьакьан хъана.
Яр амачир яргьи уьмуьр
РикIиз пара такIан хъана.

«САМУР»

КЦАРВИ ЖЕГЬИЛРИН АГАЛКЬУНАР

Алай йисан 16-июлдиз 2003-2004 ва 2005-2007-йисара дидедиз хьанвай жегьилрин арада самбодай Азербайжандин кубок паталди Абшерондин Олимпиядин Спортдин Комплекса кьиле феи республикадин акьажунра кцIарви спортсменрини иштиракна ва агалкьунар гьилик авуна. Акьажунра Майис Пашаева 2 лагьай, Агьмед Алиполадова 3 лагьай чкаяр кьуна.

Жегьилар акьажунриз гьазурнавай бур спортда чпин гаф лагьанвай тренерар – UNIFIGHT-

дай спортдин мастер, пудра Азербайжандин чемпион хьанвай, Европадин чемпионатда 2 лагьай, дуьньядин чемпионатда

3 лагьай чка кьур Фарид Мирзезегов ва пудра Азербайжандин чемпион хьайи, Европадин ва дуьньядин чемпионатра 2 лагьай чкаяр кьур Равид Мирзезегов я.

Алай вахтунда и стхайри самбодин тренерри хьиз КЦарин Олимпиядин Спортдин Комплекса Квалахзава.

Чи спортсменриз такьатралди куьмек гайиди кцIарви карчи Сабир Ферзалиев, медиадин патай куьмек гайиди «Самур» газет я.

Мурад ФЕТИЕВ

«Самур» газетдал рикI алай дидени руш – чеб Исмаиллы райондин Сумагьаллы хуьрйяй тир, алай вахтунда Бакуда яшамиш жезвай Фериди Ширинова ва адан руш Аида Ширинли и мукьвара чи редакциядиз илифнай.

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ Меци тIатIайди гапурди атIудач.

✓ Гаф лагьайданди я, кар - авурданди.

✓ Диде рикIин экв, буба уьмуьрдин рекIв я.

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05